

Esperanto: Esploraj Prioritatoj

Humphrey Tonkin

Esperantologia Konferenco, Seulo, julio 2017

1. Lingvo – socio - kulturo

La fenomenon Esperanto oni povas rigardi el pluraj vidpunktoj, ekzemple: kiel lingvon, kiel socian movadon, kiel kulturan fenomenon.

La eksterstaranto al Esperanto verŝajne rigardas Esperanton unuavice kiel lingvan eksperimenton – klopodon krei kaj konstrui lingvon por internacia uzado. Antaŭ pli ol unu jarcento, Couturat kaj Leau proponis superrigardon de planlingvoj en sia duvoluma verko. La granda debato de la unua jardeko de la 20-a jarcento koncernis unuavice la *lingvajn* komponentojn de internacia lingvo. Dum tiu epoko la termino interlingvistiko estis kreita (de Jespersen) por priskribi la komparan studon de planitaj lingvaj sistemoj.

Kiam en 1907 venis la apero de Ido kaj la konata Ido-skismo, la Idistoj ne rekonis la potencon de la socia flanko de Esperanto. Zamenhof ne nur kreis lingvon: li kreis ankaŭ movadon aŭ komunumon. Kaj, kiel mi lastatempe aliloke argumentis, li ankaŭ kreis pasintecon: komunumo ekestas ne nur pro komunaj celoj sed ankaŭ pro komuna pasinteco, kiu estas kreita parte el la interkonsento kiu kreis la komunumon jam en la komenco. Tion bone komprenas la teoriistoj pri naciismo kaj t.n. “imagitaj komunumoj” (Anderson, Hastings, Hobsbawm k Ranger). Esperanto restis fidela al si mem ne pro la supereco de tiu aŭ alia *lingva* trajto sed pro la lojaleco de la esperantistoj al komuna internacilingva ideo: la socia aspekto de Esperanto esence venkis kontraŭ la lingva aspekto.

Interne de tiu socio, paralele kun ĝi, kreiĝis ankaŭ kulturo. Ne nur temis pri tio ke la esperantistoj konsistigis grupon kuntenitan de ideologia nocio, sed ke evoluadis komunaj kondutoj, tradicioj kaj artaj verkoj, produktoj de impulso evidenta preskaŭ de la komenco en la Zamenhofa revolucio (Auld). Zamenhof mem verkis poemojn, tradukis grandajn verkojn de la okcidenta kulturo, tradukis ankaŭ la Bibliion. Lin aparte interesis proverboj. La esperantistoj sekvis tiun gvidon. Ekestis kulturo.

Vortoj (en la kazo de Esperanto, radikoj) havas signifon. Tiun signifon (paradokse) ili havas pro tio, ke ili jam havis ĝin... Unu el la grandaj problemoj en kreado de komunumo, precipe planlingva komunumo, estas plani tiun pasintecon kiu donas signifon al la nuntempo. Tion Zamenhof atingis ekzemple per utiligo de jam ekzistantaj semantikaj sistemoj (en la lingvoj de Eŭropo) kiam li kreis sian radikaron, kaj per ligo inter Esperanto kaj la eŭropa kulturo, kiun li kreis per sia ambicia literaturtraduka programo.

2. Movado

La esperantistoj elektis uzi sian lingvon laŭ diversaj kaj specifaj manieroj. En la fruaj jaroj oni observas multan emfazon je praktika uzo: verkado de komerca korespondado, starigo de fakaj kontaktoj. Samtempe, la Esperanto-publiko rezistis centran organiziĝon. Tiu rezisto eble rezultigis perdon de fokusita energio precipe en la disvastigo de la lingvo, sed (manke de io alia) ĝi fortigis organizajn strukturojn ĉe la bazo – lokaj kluboj, ekzemple; neformalaj kursoj. Formiĝis kulturaj normoj, neformalaj kontaktoj. Nur en la komenco de la 20-a jarcento oni fondis internaciajn Esperanto-instituciojn: la Akademio (komence la Lingva Komitato) datiĝas de 1905, UEA de 1908 (kiam Esperanto estis jam 21-jara).

La unuaj uzantoj de la lingvo elektis uzi ĝin por certaj agadoj, malpli por aliaj. Okazis lingvaj debatoj (por ne diri disputoj), sed la fruaj uzantoj observis certajn normojn. La fortoj kiuj puŝis la esperantistojn al la lingva centro superpezis tiujn kiuj puŝis ilin al la periferio. Surbaze de la skriba lingvo, ekestis iom post iom normoj de parola lingvo – malmulte konataj hodiaŭ ĉar tiu estis periodo antaŭ la elektronaj registraj rimedoj de hodiaŭ. Iom da lingva arkeologio por elfosi la fruan parolan lingvon povus esti vere utila. Ĝi estus certagrade eltrovebla en fruaj sonregistroj kaj en la tekstoj de teatraĵoj.

Studoj de la Esperanto-movado estas relative abundaj. Multaj estas amatoraj kompilaĵoj de faktoj aŭ historiaĵoj, multaj argumentas por aparta vidpunkto (Privat kaj la centreco de la t.n. neŭtrala movado; Drezen kaj la internacia laborista movado; Lapenna kaj la ŝlosila rolo de la moderna UEA), sed, precipe en la nuna tempo, multaj ekzamenas la movadon aŭ iujn el ĝiaj integraj elementoj kun iom da objektiva distanco. Mi menciuj la laboron de van Dijk kaj Lins pri UEA, kaj Lins pri la intermilita Esperanto-movado. Ofte ilia vidpunkto estas pure interna (UEA en la Esperanto-movado), foje ĝi prenas en konsideron la politikan ĉirkaŭaĵon, ekzemple Miyamoto pri la japana Esperanto-movado kaj Lins pri la intermilitaj persekutoj kontraŭ esperantistoj.

Kaj kompreneble estas ankaŭ verkoj kiuj konsideras la Esperanto-movadon pure ekstere, precipe en la kunteksto de la internacilingva ideo (Garvía, Gordin), aŭ la vivo de Zamenhof.

3. La ekstera rigardo al Esperanto

En la fruaj tagoj, kaj ankaŭ hodiaŭ, eksterstaranto povus konsideri la Esperanto-komunumon esence kiel grupon de eksperimentantoj pri planita lingvo. Oni povas demandi sin ĝis kiu grado la adeptoj de Esperanto konsistigis aŭ konsistigas koheran ideologian grupiĝon. Homoj venas al Esperanto, kaj, pli grave, restas ĉe ĝi, pro multaj ŝajne malsamaj motivoj. Ĉu ekzistas komunaj trajtoj inter la praktikantoj de Esperanto (jes ja: ĉu Esperanto estas io kion oni *praktikas* aŭ kion oni simple *parolas*)? Unuflanke ni esperantistoj fieras pretendi, ke Esperanto estas uzebla kaj uzata por absolute ĉio; aliflanke ni postulas de niaj kolegoj komunecon de agado kaj kredado. Ĉu la frazo, “La esperantistoj kredas, ke...” estas konvinke kompletigebla?

La Esperanta socia movado ekestis en la finaj jaroj de la 19-a jarcento – periodo de intensa internaciismo en certaj medioj, de ekesto de sociaj organizaĵoj. Indas rigardi Esperanton kiel unu socian movadon inter multaj: niaj historiistoj, tute nature (kaj precipe en la fruaj jaroj) emis verki aŭ kompili historiojn de Esperanto mem, ne de Esperanto kiel unu inter multaj tiutempaj sociaj movadoj. Tio nun komencas ŝanĝiĝi: pli da eksterstarantoj komencas interesiĝi pri la fenomeno Esperanto kaj trakti ĝin serioze. Grava paŝo tiudirekten estis la verko de Umberto Eco pri la serĉado de la perfekta lingvo, kiu esence lokis Esperanton en la fluon de la historio de ideoj.

Same eblas rigardi Esperanton kiel unuan klopodon en la nuntempa mondo krei postnacion internacian kulturon. En la anglalingva mondo aktuale okazas vigla debato pri tio, ĉu pere de la angla lingvo aŭ translingve ekestas tutmonda kulturo, kun tutmondaj kulturaj produktoj, tutmondaj kulturaj formoj (Apter, Kirsch). Aŭtoroj nedenaske parolantaj la anglan lingvon diskutas la efikon de transiro el ankra loka lingvo al lingvo de internacia komunikado en kiu nedenskuloj pli kaj pli akceptiĝas. Aliflanke, nova ondo de naciismo kontraŭbatalas tiun internaciismon kiu, laŭ multaj kritikoj, avantaĝis certan kaston kaj obstaklis la ordinarajn homojn.

Antaŭ preskaŭ dudek jaroj, Pool kaj Fettes, esprimante la tiaman vidpunkton de Esperantic Studies Foundation – kaj certgrade la nunan – verkis artikolon pri la nocio de interlingvismo. Ili demandis sin (kaj la legantojn) ĉu estas dezirinda “interlingva mondo” – tio estas mondo en kiu ekzistu (ĉio samtempe) altaj niveloj de lingva diverseco, lingva integriĝo, lingva egaleco, kaj lingva efikeco. Esence ili argumentis, ke eblus krei metodojn por superi lingvan diversecon, samtempe konservante tiun diversecon kaj la sentojn de identeco, lokeco kaj kultura aparteco kiuj akompanas ĝin (tiaj valoroj gravas en mondo kie la risko de homogeneco daŭre minacas nin). Ili menciis kvin vojojn al interlingvismo, kiuj respondas al certaj tiuj postuloj sed ne nepre ĉiuj:

1. Monda angla lingvo
2. Esperantismo
3. Lingva perado (homa tradukado, interpretado)
4. Plurlingvismo (universala scio kaj uzo de pli ol unu aŭ du lingvoj)
5. Teknologismo (utiligo de maŝinoj por superi lingvan diferencon)

El tiuj kvin, nur Esperantismo (ili asertis) respondas al ĉiuj bezonoj – precipe efikeco kaj justeco. Tamen, ili argumentis, ke ne sufiĉas aserti tion: necesas la fundamentaj esploroj kiuj montru samtempe la malfortojn de la nuntempe plej aplikataj sistemoj kaj la fortojn de esperantismo. Ne sufiĉas aserti, ke Esperanto funkcias: necesas pruvi ke ĝi funkcias pli bone ol aliaj solvoj. Verdire, plej realismaj egalecaj solvoj postulus kombinon de rimedoj; ekzemple, la grandegaj paŝoj nuntempe farataj de teknologismo meritas zorgan atenton de la proponantoj de esperantismo.

La insisto de Pool kaj Fettes, ke necesas reiri al fundamentoj, ricevis intertempe konsiderindan atenton. Mi ne scias ĝis kiu grado tio estas atribuebla al la esperantistoj – verŝajne nur minimume. Sed Esperanto-parolantaj fakuloj certe akompanis tiun procedon. La demando pri lingva justeco ricevis tra la pasintaj dekkvin jaroj amason da atento (Tonkin, red.). Kelkaj ĝiaj ĉefaj esplorantoj havis kontakton kun esperantistoj, ekzemple en la Nitobe-seminarioj organizitaj ĉiun trian aŭ kvaran jaron de ESF (la plej lasta okazis en Rejkjaviko; la venonta estas planata por la UK en Lisbono; antaŭaj okazis en Tokio, Vilno, Prago kaj aliaj urboj de la UK). Aliaj demandoj ricevis malpli da studado. Gravas, ke fakuloj dediĉu atenton al ili – kaj ankaŭ ke Esperanto-fakuloj atentu la progreson jam faratan rilate lingvan justecon kaj aliajn esencajn demandojn (ekzemple rilate al lingva teknologio).

La demando pri la rolo de la angla lingvo estas ĉiutage pli urĝa. Nia Nitobe-seminario en Rejkjaviko estis dediĉita al la kreskanta uzo de la angla lingvo kiel lingvo de instruado ankaŭ en neanglalingvaj landoj (Hultgren k aliaj). Haltigi tiun ĉi gigantan ekonomian forton estas esence neeble. Ĉu eblas ke Esperanto kaj la angla lingvo iel konekzistu en la internacia scenejo?

Signifa helpilo en tia esplorado estas la revuo *Language Problems and Language Planning*, multlingva revuo eldonata de CED, kiu donas decan atenton al Esperanto kaj planlingvoj sed ankaŭ al tiuj ĉi pli vastaj demandoj. Mi aldonu, ke *LPLP* ne ricevadas sufiĉan materialon pri interlingvistikaj demandoj nek pri Esperanto specife. Ĝi estas prestiĝa revuo: niaj seriozaj fakuloj devus uzi ĝin pli multe.

4. La profesieca dimensio

Reiro al la fundamentoj – do demandi “Kial Esperanto?” – estas esenca. Sed kio pri la studado de Esperanto mem? Ĉi tie necesas fari ioman distingon inter amatora kaj profesia laboro. Per “amatora” mi ne nepre celas “malpli profesieca”: ekzistas en niaj rangoj sindediĉaj esperantistoj kiuj parkeris kaj studis ĉiun elementon, ĉiun nuancon, de la Esperanto-lingvo, kaj ne celas rilatigi ĝin kun aliaj pli vastaj aŭ apudaj fenomenoj. Ili ludas nepre utilan rolon, kaj ilia laboro elstaras en la historio de esperantologio. Tamen, studoj kiuj povas trovi vojon al ĉefaj fakaj revuoj kaj altnivelaj eldonejoj estas malpli multaj. Parte oni devas labori por superi antaŭjuĝojn pri Esperanto – sed tiuj antaŭjuĝoj draste falis tra la pasintaj tridek jaroj, parte pro tio, ke la aliro al lingvoj ŝanĝiĝis ĉe specialistoj pri lingvistiko kaj socilingvistiko. La iama faka aliro al lingvoj estis esence pere de normaj lingvoj, altprestiĝaj denaskaj lingvoj. Lingva sociologio aŭ socilingvistiko havas historion de iom pli ol 50 jaroj; ĝi estas bazita ne sur teoriaj supozoj pri normaj lingvoj sed sur lingva konduto, lingva behavioro. En tiu kunteksto, Esperanto ja estas nur lingvo inter aliaj lingvoj, aŭ lingvaĵo inter aliaj lingvaĵoj. Sed en tiu vorto “nur” kuŝas grava vero: Esperanto estas egale merita je studado kiel ĉiuj aliaj lingvaj fenomenoj. Pri tiu realo ne ĉiu fakulo konsciiĝas.

Gravegas, ke niaj instancoj – CED, ESF, la interlingvistika katedro en la Universitato de Amsterdamo, la interlingvistikaj studoj en Poznan, la unuopaj universitatoj kiuj fake okupiĝas pri aspektoj de Esperanto, la landaj interlingvistikaj instancoj (ekzemple GIL en la germanlingvaj landoj) – vekiĝu al tiu realo kaj konvinku fakulojn ekexplori. Okulfrapa ekzemplo de tio (sed bedaŭrinde ankoraŭ escepto) estas la Universitato Princeton en Usono, kie ne malpli ol tri establitaj profesoroj studas aspektojn de Esperanto kaj la universitata biblioteko komencis amasigi Esperanto-kolekton. Pliaj ekzemploj estas kelkaj esplorbibliotekoj tra la mondo, kiuj vartas siajn kolektojn – unuavice la Aŭstria Nacia Biblioteko en Vieno, sed ankaŭ ekzemple la Brita Biblioteko en Londono kaj la Biblioteko de la Usona Kongreso en Vaŝingtono. Mi aldonu, ke necesas *utiligi* tiujn kaj aliajn kolektojn por fari seriozajn esplorojn – kaj tiel instigi la instancojn daŭrigi.

Same, necesas utiligi la ĉiam multiĝantajn retajn rimedojn por esplori Esperanton, ekzemple la korpuson kiun prizorgas ESF (Tekstaro de Esperanto, projekto de Bertilo Wennergren), la kreskantan nombron de enretaj libroj kaj studoj, retajn vortarojn, k.s.

Kaj, fine, necesas disvastigi informojn pri faritaj kaj farataj studoj. La bibliografio de MLA estas unu fonto de informoj pri publikigitaj studoj. CED kaj ESF daŭrigas la laboron de Detlev Blanke per redaktado kaj aperigo de retaj informiloj *Informilo por Interlingvistoj* kaj nun la nova *Information for Interlinguists*. Ĝus aperis en la serio indekso (sur 150 paĝoj) de la 99 numeroj de *Informilo por Interlingvistoj* redaktitaj de d-ro Blanke.

Ni estas sur la ĝusta vojo: multiĝas la seriozaj studoj de Esperanto – kaj en Esperanto kaj en aliaj lingvoj. Altiĝas la normoj: daŭre aperas iom amatoraj studoj, sed pli oftas la seriozaj. Sur tiu kampo, signifan rolon ludas *Esperantologio*, la okaza revuo redaktata de prof. Christer Kiselman. Kiel redakciano mi tamen atentigu, ke pli da konkurenco por spaco en la revuo verŝajne havus duoblan efikon: pli da konkurenco por trovi lokon tie kaj pli ofta apero de la revuo.

Kaj kompreneble ni havas niajn Esperantologiajn Konferencojn – ĉiujare seninterrompe depost la jaro 1977. Iliaj ĉefaj motoroj: la bedaŭrata d-ro Blanke, Jonathan Pool kaj aliaj.

5. La tempa dimensio

Tio kion Zamenhof kreis en la jaro 1887 kaj tio kio praktikiĝas en la jaro 2017 ne estas samaj. Unuavice, la lingvo mem ŝanĝiĝis. Mankas bonaj lingvaj kaj stilistikaj studoj pri tiuj ŝanĝoj en praktiko: ili malmultas por la skriba lingvo, mankas por la parola. Kompreni ilin pli bone estus kontribuo al nia Esperanto-kulturo, sed eĉ pli granda kontribuo al la diakronaj lingvistoj kiuj studas la evoluon de lingvoj. Kion ni povas lerni pri la evoluo de lingvoj, kaj pri lingvoŝanĝiĝo, per studado de la evoluo de Esperanto – kaj kiel ligi la du? Temas ne nur pri skriba lingvo sed, eĉ pli, pri parola.

Interesa rilata studo estis tiu de Kimura Goro, japana socilingvisto, kiu komparis la movadojn por la revivigo kaj evoluo de lingvoj de malplimultoj (ĉefe la kornvala kaj la sorba) kun la evoluo de la Esperanto-movado, ĝiaj internaj streĉitecoj, kaj ĝiaj klopodoj elkonstrui la lingvon.

Per studo de Esperanto kiel tuto, oni povas lerni pri la leĝoj de lingvoŝanĝiĝo ĝenerale. Kiuj estis kaj estas la agentoj de lingvoŝanĝiĝo en Esperanto – kaj kiuj etnaj lingvoj plej multe influis tiun evoluon? Mankas studoj. Jes, ekzistas iom da etimologia studado (kaj etimologiaj vortaroj, precipe tiu de Vilborg), sed esence nenio serioza pri semantiko aŭ pri lingvouzo.

Kaj kio pri la ŝanĝiĝantaj vidpunktoj pri Esperanto kaj pri la mondo ĝenerale inter esperantistoj? Kiel ili ŝanĝiĝis; kaj kiel, tra la tempo, la mondo ekster Esperanto havis sian efikon je la mondo ene de Esperanto? Kiel evoluis kulturaj valoroj, kaj kiel tiuj valoroj esprimiĝis en la evoluanta literaturo, kaj aliaj kulturaj formoj, en Esperanto?

6. La *samtempa* dimensio

Studi la evoluon de ideoj pri Esperanto inter la esperantistoj estas aparte malfacile kiam detala dateno mankas. Kelkaj pioniraj socisciencistoj (Forster, Rasic, Stocker, Puskar, kaj lastatempe Galor kaj Pietiläinen) faris demografiajn kaj opiniajn studojn – kaj en la nuna kongreso almenaŭ unu doktora studento okupiĝas pri tia enketado – sed ni bezonas multe pli.

Fakte, kiel mi argumentas aliloke, eĉ se ni studas la Esperanto-*movadon*, ni emas ne studi la Esperanto-*komunumon*, do la kolektivon de uzantoj de Esperanto. En la nuna epoko de sociaj medioj, la konsisto de tiu kolektivo estas en stato rapide ŝanĝiĝanta – sed eble pli atingebla per retaj rimedoj. Kaj la uzantoj de Esperanto multiĝas, kvante sed ne nepre kvalite, pro novaj lernrimedoj kiel ekzemple Lernu kaj Duolingo.

Leviĝas en tiu rilato la demando de difino de parolanto de Esperanto. Iuj argumentas, ke esperantisto estas homo kiu aktive partoprenas la Esperanto-movadon; aliaj, ke esperantisto estas homo kiu scipovas Esperanton; ankoraŭ aliaj, ke esperantisto estas tiu kiu havas ioman scion de la lingvo sed ne aktivas; aliaj, ke esperantisto estas tiu, kiu deklaras sin esperantisto. Apenaŭ necesas emfazi, ke nombrado de la esperantistoj (ĉiam tre neekzakta procedo) povas draste oscili depende de la difino de la koncepto. Wandel trovas du milionojn da esperantistoj, aliaj kelkmilon. Wandel trovas kreskon de la nombroj, aliaj malkreskon.

Rilataj sinkronaj temoj kiuj bezonas pli da studado estas la kompara uzo de gramatikaj formoj en la parola lingvo (laŭ aĝo, nacia deveno, lingva deveno k.s.), neformala uzo de la lingvo (eventuale en diversaj cirkonstancoj: naciaj medioj, internaciaj medioj, inter junuloj, inter maljunuloj, inter eŭropanoj, inter neeŭropanoj), procedoj de lingvoakiro (formalaj, neformalaj) – kaj kompreneble la fama demando pri facileco/malfacileco de Esperanto kompare kun aliaj lingvoj, kaj la rilata demando pri la efiko de akiro de Esperanto sur la akiro de scio kaj internaciistaj vidpunktoj ĝenerale.

Same nestudataj kaj (laŭ mia opinio kiel observanto) gravaj elementoj de miskompreno estas la metalingvaj aspektoj de Esperanto: pragmatiko kaj konversacia stilo, konversacia distanco, gestoj, retorikaj formoj. Se homoj kune venas el la tuta mondo kaj ekuzas komune konatan internacian planlingvon, kiel ili negocu siajn homajn interrilatojn je mikroniveletoj? Kion ni scias entute pri tiu procedo de lingva negocado, ĝiaj sukcesoj kaj malsukcesoj?

7. La skriba lingvo

La skriban lingvon oni povas pli facile studi diakrone ol la parolan, sed komparaj studoj diakronaj aŭ sinkronaj estas relative maloftaj. La literatura stilistiko ricevis iom da atento – kvankam ne lastatempe – sed ĝenerale mankas komparaj studoj pri la skriba lingvo pli ampleksaj ol specifaj esploroj de specifaj cirkonstancoj.

Verko kiu klopodas doni superrigardon de unu aspekto de la skriba lingvo estas la historio de Esperanto-literaturo de Minnaja kaj Silber. Mi ne volas entiriĝi en la malakordojn kiuj kirliĝis ĉirkaŭ la verko en la gazetaro kaj en sociaj medioj, sekve mi emfazas pri tiu ĉi verko nur du aferojn... Unue, ne ekzistas en Esperanto io komparebla: temas pri la unua tia superrigarda literatura historio en nia lingvo – post 130 jaroj da Esperanto-literaturo. Tio igas la verkon impresa kaj impona. Simple aŭdaci produkti tiel vastetendan verkon meritas admiron.

Aliflanke, la koncepto de la verko levas plurajn iom tiklajn demandojn. Mi iam argumentis, ke Esperanto-literaturo estas esence tradukita fenomeno: eĉ la originalaĵoj estas certgrade filtrataj tra la naciaj konceptoj de la verkantoj, kiuj ĉiuj iasence pendas inter kreo de Esperanto-verkoj indaj al komparo kun naciaj verkoj kaj kreo de Esperanto-verkoj fidelaj al la formiĝanta Esperanta literatura tradicio. En tiu kunteksto, apartigi la originalan literaturon disde la tradukita neeviteble distordas la bildon. Pli grave, verki tiajn literaturajn historiojn, bazitajn sur interkonsentitaj juĝoj pri kvalito kaj kanoneco estas levi demandosignojn inter tiuj postmodernistoj, kiuj pridemandas tiujn kategoriojn. En tiun opiniuraganon brave marŝis niaj kompilintoj, kiuj tamen ŝajnis tute surprizitaj pri la rezultaj ambuskoj.

Tiuj internaj bataloj ne malfortigas la gravecon verki pli da literaturaj studoj, se nur por distingi la trajtojn de la Esperanto-literaturo, ĝian direkton, kaj ĝian pliampleksiĝon. Same gravas atentigi la eksterstarantojn pri la ekzisto de tiu literaturo kaj la ebleco ligi ĝin al komparaj literaturaj studoj kaj al konceptoj de tutmonda literaturo (temo aparte aktuala nuntempe). La verkoj de Geoffrey Sutton kaj de la bedaŭrata Paul Gubbins meritas mencion. Jam delonge Esperanto havas sian lokon en la Enciklopedio Princeton pri Poezio kaj Poetiko (Tonkin).

Same kiel Esperanto estas lingvo inter lingvoj – kaj necesas tion emfazi kaj studi – ĝi estas kulturo inter kulturoj, eble de alia speco, sed vigla kaj studinda.

8. Zamenhof kaj Zamenhofoj

Mi volas turni min al la demando pri prioritatoj por la estonteco, sed antaŭ ol fari tion, indas ĵeti rigardon al la eksterordinaraj atingoj en zamenhofologio. Ekde Privat oni verkis kaj verkas pri la biografio de Zamenhof – homo pri kiu ni scias multon (li skribis abundajn leterojn, faris multajn paroladojn, verkis originale kaj traduke, interagis kun amaso da figuroj en la Esperanto-movado) kaj konsterne malmulton (liaj pli personaj paperoj evidente perdiĝis en la jaroj post lia morto kaj la perejo de la familio; same la personaj memoroj malabundas). La bildo de Zamenhof prezentita en la biografiaj verkoj varias laŭ la periodo de verkiĝo, la personaj prioritatoj de la verkintoj, kaj la temoj akcepteblaj aŭ interesaj al la publiko.

La lastatempaj kontribuoj, komence de la impona biografio de Korĵenkov, komplete ŝanĝis la bildon. Holzhaus kaj Maimon (kaj certgrade Boulton) unuaj serioze esploris la judan kulturan fonon de Zamenhof, kaj Korĵenkov konstruis sian verkon sur tiun fundamenton. Künzli, Garvía, Schor kaj aliaj plukonstruis tiun bildon – reirante, kune kun Kiselman kaj aliaj, ankaŭ al Homaranismo kaj la motivigoj de Zamenhof. Iom post iom ekestas multe pli komplika kaj kompleta bildo: de grava pensulo, ido de sia tempo, produkto de aparta kultura situacio. Ni esperu, ke la altaj normoj kiujn starigis la lastatempaj zamenhofologoj havos efikon ankaŭ sur aliaj terenoj de la esperantologio.

9. Prioritatoj

Ni jam notis, ke en la 130 jaroj de sia ekzisto, Esperanto estis kaj estas studata el multaj vidpunktoj. Tamen, tiuj studoj okazis plejparte laŭ hazardo, laŭ la disponeblo de specialistoj, kaj je varia kvalito kaj intenseco. Kiel movadanoj rigardantaj al la estonteco, kiuj estu niaj prioritatoj se temas pri la scienca esplorado de la fenomeno? Kiujn kaj kiajn studojn ni bezonas por prosperigi la disvastigon de Esperanto kaj la sciencan atenton al la lingvo? Kiujn kaj kiajn fakulojn ni devas allogi al tiu studado? Kiel garantii kvaliton kaj objektivcon? Definitivan respondon mi kompreneble ne havas – sed jen kelkaj konsideroj.

Kiam CED estis fondita en la 1950aj jaroj, ĝi havis kiel celon stimuli esplorojn kaj dokumentadon kiu samtempe helpu al la Asocio kompreni la ĉirkaŭaĵon en kiu Esperanto troviĝas (lingvaj problemoj, konscio pri tiuj problemoj, rolo de lingvoj en internaciaj aferoj, lingvopolitiko, lingvoplanado, lingva justeco, la efektiva situacio de la Esperanto-movado) kaj konvinku la eksterstarantojn, ke Esperanto meritas ilian atenton. Rekte aŭ nerekte, tiuj du celoj akiris konsiderindan sukceson. Estas neniam dubo, ke hodiaŭ ni havas pli bonan komprenon pri la komplikeco kaj komplekseco de la lingva situacio en kiu Esperanto troviĝas, kaj ke la statuso de Esperanto kiel objekto de serioza studado estas pli firma kaj pli alta ol antaŭe, eĉ se ne ankoraŭ plene akceptata.

Tiu laboro ne finiĝis. Unu el niaj ĉefaj devoj estas disvastigi inter esperantistoj, kaj precipe Esperanto-aktivuloj, la eltrovaĵojn kaj konstatojn kiuj okazas ekster Esperantujo koncerne lingvopolitikon kaj lingvojustecon, ekzemple, kaj adapti tiujn eltrovaĵojn al nia situacio. Tiu estas urĝa kaj signifa tasko. Izolitaj atingoj estas, ekzemple, la traduko de la libro de Phillipson pri Eŭropo, kaj la Nitobe-seminaroj kiuj kunvenigas eksterstarantojn kaj esperantistojn. Sed restas multo por fari.

Dua, rilata tasko estas kontribui niajn spertojn al la ĝenerala scio pri lingvopolitiko, lingvoplanado, lingva justeco kaj rilataj demandoj. Pluraj el ni regule prezentas referaĵojn en neesperantistaj fakaj konferencoj kaj verkas artikolojn en naciaj lingvoj; sed estas bezonata multe pli sistema laboro. Aldona tasko evidente estas altigi nian propran prestiĝon kaj kiel esploristoj kaj kiel reprezentantoj de institucioj. CED estas unu el la kunvenigantoj de la ĉiujara novjorka simpozio ĉe Unuiĝintaj Nacioj, ekzemple.

Por fari ĉion ĉi necesas rimedoj. Esperantic Studies Foundation estas unu fonto de rimedoj. Ĝia programo de malgrandaj subvencioj estas administrata kaj funkciigata de CED. Kvankam ni sukcesas ĉiujare elspezi nian buĝeton, ni ne ricevas lavangon de proponoj por novaj esplorprojektoj, helpo pri vojaĝado por esploroj aŭ por ĉeesti konferencojn. Se estus pli da konkurenco, altiĝus la kvalito kaj eble ankaŭ la rimedoj, kiujn ESF disponigus al la programo.

Rilata sektoro estas la reta. Ju pli facile niaj esplorantoj povas aliri fontojn de informoj, faciligilojn de esploroj k.s., despli bone. Jam ekzistas multaj retaj rimedoj, sed ni bezonas pli. Ankaŭ tie ESF povas esti fonto de rimedoj por starigi novajn retajn servojn. Kaj ankaŭ gravas, ke niaj bibliotekoj fariĝu pli facile alireblaj, ankaŭ rete.

Kaj sur kiuj terenoj necesas esploroj? Esence ĉiuj. Mi havas miajn prioritatojn sed ili konsistas el personaj preferoj kaj ne povas esti rigardataj kiel objektivaj kaj definitivaj. Ili inkluzivas studadon de la efektiva praktika lingvouzo, precipe rilate la parolatan lingvon. Universalaj Kongresoj estas brilaj lokoj por tia esplorado en internacia kunteksto. Kial ne abundas la esplorantoj en niaj kongresoj?

Plia mia prioritato estas kompreni Esperanton en la kunteksto de lingvopolitiko. Tio havas du flankojn: kompreni kiuj praktikoj en la ekstera mondo aplikeblas al Esperanto, kaj kompreni kiel plej bone integri Esperanton en konsiderojn pri lingvopolitiko.

Tria prioritato estas loki Esperanton en la aktuala debato pri tutmonda kulturo per studado de kulturaj valoroj en la Esperanto-movado kaj ekster ĝi.

Kvara prioritato estas kompreni kiel la esperantistoj uzas sian konstruon de la pasinteco por gvidi sin en la estontecon.

Sed la ĉefa prioritato estas konvinki klerajn homojn, ke ili studu la fenomenon Esperanto kaj ĝian ĉirkaŭaĵon tiel altigante samtempe nian scion pri Esperanto kaj la prestiĝon de nia unika lingvo.

Kaj vi?

Cititaj verkoj

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso.

Apter, Emily. 2013. *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability*. London: Verso.

Auld, William. 1986. *Kulturo kaj internacia lingvo*. Chapecó, Brazil: Fonto.

Boulton, Marjorie. 1962. *Zamenhof, aŭtoro de Esperanto*. La Laguna, Canary Islands: Régulo.

Couturat, Louis, and L. Leau. 1903. *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette. [Dua eld. 1907.]

Couturat, Louis, and L. Leau. 1907. *Les nouvelles langues internationales*. Paris: Hachette.

Drezen, Ernest. 1930. *Analiza historio de la Esperanto-movado*. Leipzig: EKRELO.

Eco, Umberto. 1995. *The Search for the Perfect Language*. Trans. James Fentress. Oxford and Cambridge MA: Blackwell.

Eco, Umberto. 1996. *La serĉado de la perfekta lingvo*. Trad. Daniele Mistretta. Pisa: Edistudio.

Galor, Zbigniew, and Jukka Pietiläinen. 2015. *UEA en konscio de esperantistoj*. Dobřichovice, Ĉeĥa Respubliko: Kava-Pech.

Garvía, Roberto. 2015. *Esperanto and Its Rivals: The Struggle for an International Language*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Gordin, Michael D. 2015. *Scientific Babel: How science was done before and after global English*. Chicago: University of Chicago Press.

- Gubbins, Paul, ed. *Star in a Night Sky: An Anthology of Esperanto Literature*. London: Francis Boutle, 2012.
- Hastings, A. 1997. *The construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric & Terence Ranger, ed. *The Invention of Tradition*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Holzhaus, Adolf. 1969. *Doktoro kaj lingvo Esperanto*. Helsinki: Fondumo Esperanto.
- Hultgren, Anna Kristina, Frans Gregersen & Jacob Thøgersen, ed. 2014. *English in Nordic Universities: Ideologies and Practices*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jespersen, Otto. 1962. *Selected Writings*. London: Allen and Unwin.
- Kimura, Goro Christoph. 2005. *Gengo ni totte "jin-i-sei" towa nanika? (Kion signifas "artefariteco" en lingvo? Kazostudoj de la kornvala kaj sorba kiel ekzemploj de lingvokonstruado kaj lingva ideologio)*. Tokyo: Sangensha.
- Kimura, Goro Christoph. 2010. La kornvala kaj Esperanto: entreprenoj similaj? Detlev Blanke k Ulrich Lins, red. *La arto labori kune*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio. 171-177.
- Kimura, Goro Christoph. 2012. Esperanto and minority languages: A sociolinguistic comparison. *Language Problems and Language Planning* 36/2:167-181.
- Kirsch, Adam. 2016. *The Global Novel: Writing the World in the 21st Century*. New York: Columbia Global Reports.
- Korĵenkov, Aleksander. 2011. *Homarano: La vivo, verkoj kaj ideoj de d-ro L. L. Zamenhof*. Dua eld. Kaliningrado: Sezonoj / Kaunas: Litova Esperanto-Asocio.
- Künzli, Andreas. 2010. *L. L. Zamenhof (1859-1917): Esperanto, Hillelismus (Homaranismus) und die "jüdische Frage" in Ost- und Westeuropa*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Lapenna, Ivo, Ulrich Lins k Tazio Carlevaro. 1974. *Esperanto en perspektivo:Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo*. London k Rotterdam: Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo.
- Lins, Ulrich. 2008. *Utila estas aliĝo: Tra la unua jarcento de UEA*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Lins, Ulrich. 2016. *La danĝera lingvo: Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Reviziita eldono. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Lins, Ulrich. Esperanto oder das Dilemma des Dr. Zamenhof. In Gisela Dachs (red.), *Sprachen. Jüdischer Almanach des Leo Baeck Instituts* (Frankfurt am Main: Jüdischer Verlag im Suhrkamp Verlag, 2007), 127-140.
- Maimon, N. Z. 1978. *La kaŝita vivo de Zamenhof*. Tokio: Japana Esperanto-Instituto.
- Minnaja, Carlo, and Giorgio Silfer. 2015. *Historio de la esperanta literaturo*. La Chaux-de-Fonds, Svislando: Literatura Foiro.

- Miyamoto, Masao. 1977. *Historieto de la japana Esperanto-movado*. Oosaka: KLEG.
- Phillipson, Robert. 2004. *Ĉu nur-angla Eŭropo?* Rotterdam: UEA.
- Pool, J. & Fettes, M. 1998. The challenge of interlingualism: A research invitation. *Esperantic Studies*, 10: 1-3.
- Privat, Edmond. 1920. *Vivo de Zamenhof*. London: Brita Esperanto-Asocio.
- Puškar, Krunoslav. 2015. Esperanto (s)en perspektivo? Croatian Esperantists on the International Language Esperanto. *INDECS* 13/2: 322-341. https://www.indecs.eu/index.php?s=13_2&y=2015
- Rašić, Nikola. 1994. *La rondo familia: Sociologiaj esploroj en Esperantio*. Pisa: Edistudio.
- Schor, Esther. 2015. *Bridge of Words: Esperanto and the Dream of a Universal Language*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt.
- Stocker, Frank, 1996. *Wer spricht Esperanto? : [Analyse der Esperanto-Bewegung in Deutschland unter soziodemographischen, verbandspolitischen und soziokulturellen Aspekten] / Kiu parolas Esperanton? : [analizo de la Esperanto-movado en Germanio laŭ soci-demografiaj, asoci-politikaj kaj soci-kulturaj aspektoj]*. München k Newcastle: LINCOM Europa.
- Sutton, Geoffrey. 2008. *Concise Encyclopedia of the Original Literature of Esperanto*. New York: Mondial.
- Tonkin, Humphrey. 2012. Esperanto poetry. In Roland Greene, ed. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Fourth Edition. Princeton: Princeton University Press. 457-458.
- Tonkin, Humphrey. 2013. Traduko kaj originalo en la Esperanto-literaturo. *Beletra Almanako* 7/17:75-84.
- Tonkin, Humphrey, ed. 2015. *Language and Equality*, special issue, *Language Problems and Language Planning* 39/3.
- Van Dijk, Ziko. 2012. *Historio de UEA*. Partizánske, Slovakia: Espero.
- Vilborg, Ebbe. 1989-2001. *Etimologia vortaro de Esperanto*. Malmö: Eldona Societo Esperanto. 5 volumoj.
- Wandel, Amri. 2015. How many people speak Esperanto? Esperanto on the Web. *INDECS* 13/2: 318-321. https://www.indecs.eu/index.php?s=13_2&y=2015

Institucioj

Aŭstria Nacia Biblioteko. <https://www.onb.ac.at/de/>

Esperantic Studies Foundation. www.esperantic.org

Gesellschaft für Interlinguistik. <http://www.interlinguistik-gil.de>

Informilo por Interlingvistoj. <http://www.esperantic.org/eo/publikajoj/ipi/>

Tekstaro de Esperanto. <http://tekstaro.com/>